

# ROZDĚLENÍ ARMÁDY A SPOLEČENSKOVĚDNÍ POZNÁNÍ JAKO HODNOTA

Československá lidová armáda v padesátých letech neměla vlastně nic "svého". Od vytvoření Varšavské smlouvy bylo nahrazeno její vrchní velení sovětským štábem, v němž měla jednoho styčného důstojníka. Aby tato armáda dobře "rozuměla" příkazům cizího vrchního velení, byl u každého útvaru a vyššího velitelství sovětský poradce. Sovětské zbraně, sovětská vojenská věda, leninská ideologie, sovětské rituály z přesně opsaných řádů a dokonce i sovětské uniformy se šavlemi. Časem se mnohé změnilo. Odešli poradci z nižších stupňů, změnily se uniformy a bylo povoleno přizpůsobit vnitřní chod služby a některé rituály české a slovenské nátuře. To hlavní však zůstalo. Sovětské vrchní velení, sovětská vojenská věda, leninská ideologie, sovětské vojenské školství pro naši generalitu a samozřejmě i rozhodující zbraně a technika. Po vzoru Sovětské armády byla ideologie komunismu prohlášena za vědeckou. Vojenské vysoké školy a výzkumné instituce vyučovaly a rozpracovávaly historický materialismus, vědecký komunismus a stranickopolitickou práci. My, věkově starší, jsme tyto mechanismy dobře poznali, neboť jsme byli jejich součástí.

Když se v šedesátých letech začaly vysoké vojenské školy a vědecké instituce z tohoto "krunýře" dostávat ven a začaly usilovat o vlastní myšlení a skutečně vědecké poznání, nastal také čas pro vojenské reformy. Říká se, že to byl jeden z důvodů vstupu vojsk do ČSSR v srpnu 1968. Skutečnost, jak bylo po okupaci s nositeli vlastního poznání armády a vojenství, především s představiteli vojenské společenskovo vědní fronty, naloženo, tuto hypotézu jen potvrzuje. Jestli bylo v době normalizace mnohé potlačeno, pak v tomto mnohém to bylo především vlastní vojensko-teoretické myšlení, dále pak sociologie vojenství, vojenská psychologie, politologie a teorie řízení, nemluvě už o falšování vojenské historiografie.

Listopad 1989, likvidace Varšavské smlouvy, odchod sovětských vojsk a první rozhodnutí o transformaci Čs. armády v armádu demokratického státu, vytvořily podmínky a staly se výzvou k zahájení svobodné práce v poznávání vojenství, ale také k zahájení vlastní společenskovo vědní práce v armádě. Mění se vedení i zaměření práce Vojenského historického ústavu a po přípravných pracích vzniká 1. 5. 1990 Vojenský ústav sociálního výzkumu (VÚSV) při FMO. Několik rehabilitovaných pracovníků bývalé pražské VPA, která byla na popud okupantů v roce 1969 rozpuštěna, několik jejích žáků a v konkursech vybraní, talentovaní, ale o třicet let mladší začátečníci se dávají do práce.

Začalo se konstituováním a zkvalitňováním průzkumů veřejného mínění. Nové velení armády bylo zbaveno dvou zprofanovaných zpětných informačních vazeb v podobě vojenské kontrarozvědky a stranickopolitické informace. Průzkum veřejného mínění se rázem stal jejich demokratickou náhradou. Přitom od samého počátku byl tento průzkum zaměřen nejen na armádu a různé její části, ale na základě spolupráce s civilními institucemi i na civilní veřejnost. Předmětem zkoumání bylo mínění nastupujících nováčků, příčiny šikanování, vztahy mezi vojáky z povolání a vojáky základní služby, sociální podmínky života vojáků, názory vojáků odcházejících do zálohy a celá řada dalších. V současné době oddělení

průzkumu veřejného mínění již představuje zkušené pracoviště, se solidně založenými kontinuálními výzkumy, sledujícími hlavní vývojové trendy v mínění vojenské veřejnosti, jakož i civilní veřejnosti ve vztahu k armádě.

Sociální realita rychle se měnících společenských podmínek služby vojáků z povolání, jakož i významné podněty z průzkumu mínění nastolily několik důležitých výzkumných témat pro oddělení vojenského profesionála: "Pracovní motivace vojáků z povolání", "Sociální a profesní diferenciaci a mobilita vojáků z povolání", "Nedílná velitelská pravomoc a participativní řízení", "Důvody odchodu mladých vojáků z povolání z armády", ale také "Důsledky transformace Čs. armády v osobním a rodinném životě vojáků z povolání" atd.

Oddělení vojenské mládeže se zaměřilo na výzkum vztahů mezi vojáky v základní službě, vztahů vojáků v základní službě k duchovním hodnotám a náboženství a na problémy výběru, přípravy a vedení poddůstojníků. Za klíčový výzkum tohoto oddělení lze však považovat řešení úkolu "Hodnotová orientace československé mládeže a její vztah k obraně vlasti, armádě a vojenské službě", realizovaný ve spolupráci se Sociologickým ústavem ČSAV.

V roce 1991 byl VÚSV významně posílen připojením Pracoviště pedagogicko-psychologického výzkumu, původně řízeného Správou vojenského školství FMO. Tím se rozšířilo spektrum naší práce. Pracoviště se zabývá teoretickými základy profesionální přípravy vojáků z povolání, řešilo výzkumný úkol "Posilování profesionální motivace studentů..." ve vojenských vysokých školách. Významnou stránkou činnosti tohoto pracoviště je oblast práce na profesniografických studiích a na psychologických výběrech do zvláštních vojenských jednotek (např. praporu MS OSN pro Jugoslávii, vojenské policie apod.) či do náročných vojenských funkcí.

Je pravdou, že výzkumná témata realizovaná VÚSV v letech 1990 a 1991 příliš "zaváněla" dílčí tematikou, empirismem a zjišťováním mínění či postojů. Byl to však začátek, v jehož průběhu se noví pracovníci učili, budovala se vlastní informační základna ústavu, jeho vědecká knihovna a navazovaly se první zahraniční styky. V tomto období také zatím nebyl navázán hlubší vztah s vojenskou vědou, zvláště pak s nově vzniklým Vojenským ústavem strategických studií. Bylo to pochopitelné, neboť se ve vědě jen těžko spolupracuje s poloprázdnými rukama.

V této oblasti se však rokem 1992 začíná situace měnit. V ústavu byla zpracovávána syntetická teoreticko-empirická studie o vzájemném vztahu společnosti a armády. Jednotlivé práce z oblasti výzkumu vojenského profesionála vytvářejí možnost syntetického pohledu na proces profesionalizace armády, včetně uplatnění civilních pracovníků v profesionální armádě a problematiky jejich sociálního zabezpečení.

Zvláštní kapitolou je mezinárodní spolupráce v oblasti sociálních výzkumů. Od navázání prvních kontaktů s ERGOMASem (European Research Group of Military and Society) v Utrechtu v březnu 1990, s Mezinárodní sociologickou asociací ISA na kongresu v Madridu (v říjnu 1990), jakož i s vedením Inter University Seminar (IUS) v Chicagu se postupně přešlo k věcné vědecké spolupráci. Jsme řádnými členy ISA, ERGOMASu i IUS, jsme zváni na jejich konference a semináře, dostáváme jejich publikace i vědecké informace a účastníme se mezinárodního komparativního výzkumu vojenských profesionálů organizovaného ERGOMASem. Zapojení do této mezinárodní spolupráce nemá ani zdaleka nějaký automatický charakter. Je to výsledek naší práce, schopnosti na určité vědecké úrovni komunikovat a prezentovat výsledky výzkumů. Do zmíněného mezinárodního výzkumu ERGOMASu jsme např. byli zapojeni jako jediná země bývalého sovětského bloku. Mezinárodní zkušenosti a poznatky si nenecháváme jen pro sebe. Kromě přednášek, seminářů a vlastní publikační činnosti zaměřené na odbornou veřejnost jsme se pokusili přijatelnou formou zprostředkovat společenskovědní informace o armádách vyspělých demokratických zemí cestou široké publicity. Ve spolupráci se Správou sociálního řízení jsme vydali čtyři sborníky různých materiálů a referátů západních vojenských teoretiků z akcí, kterých jsme se zúčastnili. Sborníky "Vojenský profesionál a problémy profesionalizace", "Armáda a společenské

změny" a "Ozbrojené síly a společnost" přiblížily naší vojenské veřejnosti sociální problematiku armád vyspělých demokratických zemí.

Výsledky naší výzkumné práce jsou dávány k dispozici vedoucím funkcionářům armády. Pro širší vojenskou veřejnost publikujeme nyní "Fakta" z výzkumu v měsíčníku "Výběr statí". Stali jsme se teoretickým zázemím FMOP, společensko-vědních služeb u vojsk a kateder společenských věd na vysokých vojenských školách.

Při přípravě vyhodnocení práce v oblasti sociálních výzkumů za rok 1992 se však dostáváme do podivné situace. Ti starší z nás si v duchu vzpomněli na rok 1969. Nedávno byla vydána oficiální směrnice připravit snížení počtů VÚSV o 50 %. Bez jakéhokoli zhodnocení obsahu a výsledků práce, bez posouzení funkčnosti ústavu zařadováli staří osvědčení tabulkoví bojovníci, kteří se tímto způsobem propracovali přes nejednu reorganizaci a dokonce i přes sametovou revoluci. V ústním podání pak přicházejí zprávy i horší, podle nichž nové republikové armády potřebují bojové útvary s vojensky odborně připravenými štáby a vše ostatní je přítěž a balast. Chápu některé autokraticky připravené vojenské odborníky sovětské školy, že jim taková koncepce příslušných armád vyhovuje. Využijí nedostatku vojenských odborníků, rozsáhlého odchodu mladých schopných důstojníků z armády, zaujmou svá místa na nových štábech a pak už to budou oni, kdo budou určovat co je pro obranu země dobré a co špatné. K čemu by jim byla nová koncepce rozvoje vojenství, k čemu by jim byla nová organizace armády, nový demokratický systém velení a vedení lidí, nové vzájemné vztahy společnosti a armády a mezilidské vztahy uvnitř armády založené na občanském principu. Pro takto pojaté budování nových armád hovoří bohužel i značný nedostatek finančních prostředků.

V pojetí těchto autokratů je jediným nástrojem vedení lidí rozkaz a jedinou zpětnou vazbou zpráva kontrolních orgánů, jak se rozkazy plní. Některé sociální výzkumy jsou pak nejen zbytečné, ale i nežádoucí, protože dotyčnému jednak komplikují život a navíc vyžadují i určité znalosti a případně i schopnosti na ně adekvátně reagovat.

Je to právě rozdělení armády ČSFR a s tím spojené zmenšení národních armád, jakož i proces tvorby nových armád, provázený různými redukcemi, který mě vede k zamyšlení nad tím, proč a jak uchránit ono samostatné společenskovo-vědní myšlení, které v armádě "dostalo zelenou" po listopadu 1989. Jak racionálně uchránit první výsledky započaté výzkumné práce a mezinárodní spolupráce pro obě nově vznikající národní armády. Jak v rámci nových armád neprohospodařit ten těžce vybudovaný intelektuální potenciál, který budou velmi brzy potřebovat.

Z určitého hlediska přináší dělení armády ČSFR i některá pozitiva. Výstupy společenskovo-vědních výzkumů upozorňovaly na některé závažné slabiny ve vztazích společnosti a armády, ve skladbě a vnitřním fungování armádního organismu. Řešení těchto slabin však naráželo na nezáměr představitelů státu, na sociálně podmíněný konzervatismus části velení armády, ale hlavně na různorodé individuální a skupinové zájmy starých struktur. Rozdělení federální armády a následná nutnost vypracování a realizace nových modelů národních armád vytváří určité podmínky k respektování poznání a k realizaci některých výstupů ze sociálních výzkumů. Jde především o tyto problémy:

- Řešení společenského postavení armády, jakož i vojáků z povolání a cílevědomé řešení procesu integrace armády do demokratické společnosti.

- V celém systému civilního školství vytvářet předpoklady pro výchovu dětí a mládeže k vlastenectví, k chápání nutnosti armády a občanské odpovědnosti za obranu své země.

- Funkční budování armádních struktur zdola, řešit jejich naplněnost, životní a pracovní podmínky, jakož i jejich prostředí tak, aby bylo možno zabezpečovat efektivní vojenský výcvik a pozitivní vztah ke službě.

- Upustit od starého autokratického uplatňování nedílné velitelské pravomoci. V souladu s novými požadavky vojenství a s novou obrannou vojenskou doktrínou vyváženě delegovat

odpovědnost a pravomoc na nižší stupně velení. Tím zvýšit jejich samostatnost, důvěru k nim, participativní způsob řízení a partnerské vztahy ve velitelském sboru.

● Vypracovat novou koncepci personální práce založenou na vědecky zdůvodněných výběrových metodách, na vzdělanosti a schopnosti využít vzdělání ve výkonu funkce. Vypracovat takový systém hodnocení vojáků z povolání, který by preferoval kvalifikaci a výkonnost. Tento systém hodnocení učinit základem pro povyšování ve funkcích a hodnostech. Personální práci začlenit do celkového systému řízení a kultivace lidského činitele v armádě.

● Rozpracovat a do armádní praxe zavést občanský princip mezilidských vztahů, zvláště pak ve vztazích mezi vojáky z povolání a v základní službě. Občanský princip neurčuje však pouze vztah nadřízeného k podřízenému. Jeho součástí je i vztah opačný a zvláště pak vztah každého občana ke státu, k obraně země, k armádě a službě v ní. V této oblasti bude potřebné vyhodnotit dosavadní realizaci zákona o civilní službě, včetně uplatnění jeho novely a posoudit ji z hlediska občanských práv, povinností a občanské spravedlnosti.

● K odstranění dualismu ve vedení lidí dále propracovat systém přípravy velitelů a náčelníků v této oblasti. Společenskovědní služby koncipovat jako odbornou poradenskou službu velitelů za účelem zkvalitnění řízení sociálního systému jednotky a za účelem pomoci při transformaci společenskovědního poznání do řízení lidí.

● K závažným problémům spojeným s profesionalizací armády, ale i s kvalifikovanou civilní kontrolou armády patří příprava civilních pracovníků pro práci v řídicích strukturách armády a ve státním aparátu. Tento problém však souvisí s výběrem, uplatněním a vytvořením takových podmínek, aby se civilní pracovníci chtěli problematice vojenství a práci v armádě dlouhodobě věnovat.

Je zcela přirozené, že rozdělení armády ČSFR a vznik nových národních armád postupně přinese celou řadu problémů, na které bude nutno odpovědět kvalifikovaným průzkumem veřejného mínění, hlubším pohledem sociálního výzkumu a jako zcela nepostradatelné budou v této situaci psychodiagnostické výběrové metody.

**Za klíčové téma společenskovědního poznání v současných podmínkách považujeme řešení vzájemného vztahu české a slovenské společnosti ke svým vlastním armádám.** Na způsobu řešení tohoto vztahu bude záviset nejen bezpečnost republik a jejich suverenity, ale zároveň i dokončení celého procesu transformace armády z opory bývalého totalitního režimu v armádu demokratického státu.

Dále by společenskovědní výzkum měl pomoci při vytvoření nového modelu české či slovenské armády, a to jak ve smyslu vytváření předpokladů pro proces profesionalizace, tak při řešení nových principů řízení a velení a takové humanizace vojenské služby, která nerozkládá pořádek a kázeň.

K závažným problémům bude nesporně patřit výzkum sociálních důsledků reorganizačních změn všeho druhu.

Zcela nově bude v republikových armádách koncipováno vojenské školství. Model přípravy vojenských profesionálů různého druhu se rovněž nemůže obejít bez analytických prací.

Nový model republikové armády, jeho aktivní naplňování a další rozvoj si nesporně vyžádá zcela nový systém všech druhů zabezpečení různých kategorií vojáků.

Nedávno jsem vysvětloval čelnímu představiteli současného velení armády rostoucí význam společenskovědního poznání právě v období takových závažných společenských změn, jakými jsou dělení státu i armády a konstituování nových národních armád. Dostal jsem odpověď, proti které bylo dost těžké něco namítnout. **"Údlosti probíhají rychle, v popředí jsou především politické zájmy, na nějaké zkoumání teď není čas, řešení je nyní v pohotovém pragmatickém rozhodování odpovědných politiků."**

Na mysl mně ihned přišlo ono staronové dilema armády. V období neexistence vojenského ohrožení společnost pochybuje o nutnosti existence armády, vojenský rozpočet se snižuje,

prestíž armády i vojáků z povolání upadá, kdekdo se o armádu i její příslušníky pohrdlivě "otírá". A najednou se zčistajasna objevuje vojenské ohrožení. Postoj veřejnosti k armádě se mění téměř ze dne na den. Ale bojeschopnou a kvalitní armádu tak rychle vybudovat nelze. I když zcela nesouhlasím s tím, že by i současné rychlé pragmatické, intuitivní politické rozhodování nepotřebovalo výzkum a zvláště již dříve nahromaděné poznatky, chtěl bych však upozornit na určitou analogii s prestiží armády. Rychlá pragmatická, politická a čistě empirická rozhodnutí opravdu mohou na určitý čas posunout využívání vědeckých poznatků na vedlejší kolej, ale neměla by přece vést k likvidaci vědecké základny, k znefunkčnění jejích prvků. Čas překotných rozhodnutí skončí, nastane čas tvůrčí koncepční práce, která se bez vědeckého poznání neobejde. Pak bychom se mohli ocitnout v situaci oné společnosti, která tak dlouho podceňovala armádu až nakonec tváří v tvář ohrožení zůstala bezbranná. K této analogii je nutné ještě dodat, že nejcennější hodnotou současnosti jsou i v armádě poznatky a lidé schopní je produkovat. Domnívám se, že by konto rozdělení naší armády mělo být zatíženo tímto druhem ztrát co nejméně. Což je ovšem také v rukách politiků.

---

Plukovník gšt. Ing. Miroslav Š k r a b a l,  
generálmajor v zál. Ing. Otakar V l a c h, CSc.

## PŘÍSTUPY K VYPRACOVÁNÍ VOJENSKÉ DOKTRÍNY ČESKÉ REPUBLIKY A SLOVENSKÉ REPUBLIKY

### Nutnost tvorby dvou vojenských doktrín

V březnu roku 1991 Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky vyhlásilo vojenskou doktrínu ČSFR. Neuplynuly ani dva roky a stojíme před úlohou vypracovat a přijmout vojenskou doktrínu České republiky a Slovenské republiky jako důsledek rozdělení federativního státu na dva samostatné státy. Na první pohled by se mohlo zdát, že postačí formální úprava dosavadní doktríny ČSFR. **Situace je však složitější, zejména z těchto důvodů:**

- Obě republiky jako samostatné subjekty mezinárodního práva budou na mezinárodní politické scéně prosazovat své zájmy. Proto je třeba předpokládat rozdíly mezi českou a slovenskou zahraniční politikou.

- Geografická poloha obou republik mění jejich vazby na nejbližší okolí, tj. na reálné sousedy. Česká republika ztrácí přímé hranice s Maďarskem a Ukrajinou, Slovenská republika se Spolkovou republikou Německo. Z vojenského obranného hlediska je významná délka státní hranice s jednotlivými státy v poměru k početnímu stavu armády. Výpočty provedené